

Əlyazması hüququnda

**DAŞQIN ALLAHVERDİ OĞLU RƏCƏBLİ
SİYASİ MÜNAQİŞƏLƏRİN NİZAMLANMASI
PROBLEMİ**

İxtisas: 59.08.01 – Siyasi nəzəriyyə

Siyasi elmlər üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi
almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın

AVTOREFERATI

BAKİ - 2015

Dissertasiya işi Bakı Dövlət Universitetinin “Politologiya və sosiologiya” kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər: fəlsəfə üzrə elmlər doktoru, professor
Kazım Ağamirzə oğlu Əzimov

Rəsmi opponentlər: fəlsəfə üzrə elmlər doktoru
Rahid Süleyman oğlu Xəlilov

siyasi elmlər üzrə fəlsəfə doktoru
Asif Adil oğlu Usubəliyev

Aparıcı təşkilat: **AMEA-nın İnsan Hüquqları üzrə
Elmi-Tədqiqat İnstitutu**

Müdafiə «_15_»_01_____ 2016-cı ildə saat _____ - də Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Fəlsəfə və Hüquq İnstitutunun nəzdində elmlər doktoru və fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim olunan dissertasiyaların müdafiəsini keçirən D.01.115 Dissertasiya Şurasında keçiriləcəkdir.

Ünvan: AZ-1143, Bakı şəhəri, H.Cavid prospekti 31, AMEA-nın Fəlsəfə və Hüquq İnstitutu, IX mərtəbə, Konfrans zalı.

Dissertasiya işi ilə Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Elmi Kitabxanasında tanış olmaq olar.

Avtoreferat «_____»_____ 2015-ci ildə göndərilmişdir.

**D.01.115 Dissertasiya
Şurasının elmi katibi,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru:**

Sevinc Arif qızı Həsənova

İŞİN ÜMUMİ SƏCİYYƏSİ

Tədqiqat mövzusunun aktuallığı. Müraciət olunan mövzu indiki dövrdə çox mühüm elmi və siyasi aktuallıq kəsb edir. Münaqişələr cəmiyyətin müxtəlif sferalarında yaranıb, insanları qarşıdurmanın ayrı-ayrı formalarına yönəldir. Siyasi münaqişələr hakimiyyət strukturlarının dəyişməsinə siyasi subyektlərin qarşılıqlı fəaliyyətini reallaşdırmağa bilir, siyasi proseslərin inkişafına təsir göstərir.

«Münaqişə cəmiyyətin sütləşməsinin qarşısını alır, insanları yeniləşməyə, yaradıcılığa sövq edir. Əlbəttə, qayda-qanunun, hüquq normalarının pozulması baxımından münaqişələr müəyyən təhlükə doğurur. Lakin unutmamaq olmaz ki, münaqişə cəmiyyətin dinamik inkişafına rəşional təsir göstərir».¹

Hər bir insan münaqişə, onun tənziqlənməsi və həlli haqqında müvafiq biliklərə yiyələnməlidir. Bu, meydana çıxan problemin effektiv həllinə istiqamətlənir. Siyasi münaqişələrə münasibətdə belə oriyentasiya düzgün siyasi seçimə kömək edir, siyasi mübarizədə öz mənafeyini, dəyərlərini müdafiə etmək bacarığı formalaşdırır. Buna görə də siyasi münaqişəni öyrənmək, münaqişələrin dağıdıcı nəticələrini aradan qaldırmaq üçün onların tənziqlənməsi məqsədilə elmi tövsiyə və təkliflərin işlənilib hazırlanması çox gərəklidir. Bu da «Siyasi münaqişələrin nizamlanması problemi»nin öyrənilməsinə aktual edir.

Siyasi münaqişənin həllinə elmi yanaşma sistemli, strukturlaşdırılmış, metodoloji cəhətdən düzgün bilikləri, real dünyanın qanunauyğunluqlarını anlamağı - obyektiv həqiqəti dərk etməyi nəzərdə tutur. Siyasi münaqişələrin tənziqlənməsi bir qayda olaraq konkret situasiyanın təhlili, münaqişə iştirakçılarının qarşılıqlı fəaliyyətinə planlı və çoxtərəfli təsir, elmi cəhətdən etibarlı tövsiyələrin praktiki tədqiqi əsasında həyata keçirilir.

Bunu nəzərə alaraq tədqiqat işində siyasi münaqişələrdə davranışın seçiminə, onların həlli yollarına, münaqişənin üçüncü tərəfin iştirakı ilə tənziqlənməsi üçün şəraitin yaradılmasına, qarşıdurmanın idarə olunmasının təşkilat mexanizminə, texnologiyasına, münaqişə situasiyasının profilaktik metodlarına, normativ tənziqlənməsinə önəm verilmişdir.

Mövzusunun aktuallığı aşağıdakı müddələrdə əksini tapır:

¹ Козер Л.А. Функция социального конфликта. М.: «Идея Пресс», 2000, 648 с.

- Munaqişə substansional hadisə deyildir, o, özlüyündə var ola bilməz, onun hansısa başqa hadisədən asılı olmadığını təsəvvür etmək mümkün deyildir. Bütün munaqişələr bu və ya başqa qarşılıqlı sosial münasibətlərin yalnız ümumi əsası kimi deyil, eləcə də bütün sosial həyatın ümumi, ya da universal zəmini kimi çıxış edir. Buna görə həmin sosial fenomenin öyrənilməsinin aktuallığı, onun mahiyyətinə dərinlən nüfuz etməyi şərtləndirən elmi maraqdan irəli gəlir. Müasir siyasi munaqişələr nəzəriyyəsi aktuallığını daha çox saxlayan aşağıdakı ideyaları öyrənib inkişaf etdirmək yönüdüdür:

- Tədqiq edilən problemin aktuallığını şərtləndirən məqamlardan biri də ondan ibarətdir ki, sosial munaqişə ilə müqayisədə siyasi munaqişəyə dair elmi yanaşmaların az olması.

- Siyasi munaqişələrin müəyyənləşdirilməsinə müxtəlif aspektlərdən diqqət yetirilir. Bu mənada onun mahiyyəti, məzmunu ilə yanaşı, strukturu, müxtəlifliyinin tədqiqinə tələbatın artması qanunauyğunluqdur.

- Siyasi munaqişələrin öyrənilməsinin aktuallığı həm də onların səbəbinin müəyyənləşdirilməsindən irəli gəlir. Munaqişənin səbəbləri onların yaranmasının mənbəyini üzə çıxarır, nüfuzetmə xarakterini, tənzimlənmə metodlarını müəyyənləşdirir. Çünki hər bir hadisə kimi munaqişənin də yaranma səbəblərini bilmədən, onun nəticələrini, yerinə yetirdiyi funksiyaları bilmək çətindir.

- Siyasi munaqişələr probleminin xüsusi tədqiqat obyektini kimi seçilməsini şərtləndirən amillərdən biri də global informasiyadır. Global informasiya ortamında siyasi sferanın da qloballaşması baş verir. İnformasiya texnologiyalarının təsiri siyasi mübarizənin forma və metodları dəyişir, siyasət daha artıq dərəcədə simvolik xarakter daşıyır. Belə şəraitdə kütləvi informasiya vasitələrinin siyasi prosesdə, eləcə də siyasi danışıqlarda rolu artır. Müasir KİV munaqişə tərəflərinin danışıqlarında strategiyaların seçilməsinə, siyasi qərarın qəbul edilməsinə əhəmiyyətli təsir göstərir.

- Siyasi munaqişənin gedişində şüurlu tənzimlənmənin təşkilinə istiqamətlənən müxtəlif idarəetmə modelləri bir sıra strategiyaları nəzərdə tutur. Həmin strategiyaların müəyyənləşdirilməsinə elmi konseptual təsir daha əhəmiyyətlidir. Müasir konfliktologiyada önəmli məsələlərdən biri strategiyaların effektivliyi məsələsidir.

- Azərbaycan dövlət müstəqilliyi əldə etdikdən sonra bir sıra munaqişə ocaqlarının yaranması, ölkənin cəlb olunduğu müharibə, torpaqların 20%-nin işğal olunması, bir milyondan çox soydaşlarımızın öz yurdundan didərgin düşməsi, qarşı beynəlxalq təzyiqlərin artması, xüsusilə, Ermənistan

Respublikası ilə hələ də Dağlıq Qarabağ müharibəsinin həll olunmaması münaqişələrin həlli problemini əhəmiyyətli edir.

Problemin elmi araşdırılması səviyyəsi. Politologiya elminin kökləri antik dövrə gedib çıxır.

Münaqişə problemi nəzəri cəhətdən XIX əsrin sonu - XX əsrin əvvəllərində sosiologiya çərçivəsində əsaslandırılsa da, problem - sosial münaqişələrin xüsusi növü olan siyasi münaqişələr gətdikcə siyasi elmin əhəmiyyətli problemlərindən birinə çevrildi və politoloji tədqiqatların aktual obyekt kimi mənalandırıldı.

XX əsrin ortalarından sosial-siyasi münaqişə probleminin görkəmli tədqiqatçıları R.Darendorf, L.Kozer, K.Bouldinq və başqaları sayılır. Bu alimlərin tədqiqat işlərində sosial münaqişələrin başlıca növlərinə, o cümlədən siyasi münaqişə probleminə müxtəlif aspektlərdə diqqət yetirilmişdir. «Münaqişələr nəzəriyyəsi» terminini ilk dəfə elmə gətirən Lyuis Kozer «Sosial münaqişənin funksiyaları» adlı əsərində bu problemini geniş araşdırmışdır. Adı çəkilən əsərdə yanaşma mexanizmi çox dəqiqliklə verilmiş müasir dövrdə də öz aktuallığını qoruyub saxlamışdır.

R.Darendorf isə «Müasir sosial münaqişə» əsərində Cəmiyyətin münaqişəli modeli nəzəriyyəsini işləyib hazırlamışdır. K.Bouldinq «Münaqişə və rəqabət» adlı əsəri ilə münaqişəli qarşılıqlı fəaliyyətin ümumi nəzəriyyəsinə böyük töhfə vermişdir.

Rus alimlərindən Q.İ.Kozirevin, E.M.Babosovun, B.V.Kovalenkonun, M.M.Lebedevanın, A.B.Qluxovanın, İ.A.Vasilenkonun, A.Q.Zdravomıslonun, A.R.Aklayevin, O.N.Qromovanın, Kubanovun tədqiqat işləri² maraq doğurur. Bu tədqiqatlarda siyasi münaqişə anlayışı, onun məzmunu, səbəbləri, dinamikası, funksiyaları, tənzimlənməsi və həlli metodları araşdırılır. Lakin siyasi münaqişə probleminin sistemli, kompleks tədqiqi diqqətdən yayınır, onun yalnız müxtəlif tərəflərinin öyrənilməsinə cəhd

² Козырев Г.И. Политическая конфликтология. М.: Форум-Инфра-М., 2008, 432 с.; Бабосов Е.М. Основы конфликтологии. Минск: 1997, 341 с.; Коваленко Б.В., Пирогов А.И., Рыжков О.А. Политическая конфликтология. М.: Ижица, 2002, 400 с.; Лебедева М.М. Политическое урегулирование конфликтов: подходы, решения, технологии. М.: Аспект-Пресс, 1997, 271 с.; Глихова А.В. Политические конфликты. М. ИРСС., 2000, 280 с.; Василенко И.А. Политические переговоры. М.: Логос, 2007, 258 с.; Здравомыслов А.Г. Социология конфликта. М.: Аспект-Пресс, 1996, 486 с.; Аклаев А.Р. Этнополитическая конфликтология. Анализ и менеджмент. М.: Дело, 2005, 472 с.; Громова О.Н. Конфликтология. М.: Эксмо, 2000, 378 с.; Кибанов А.Я. Ворожейкин И.Е., Захаров Д.К., Коновалова В.Г. Конфликтология. М.: Инфра-М, 2008, 302 с.

edilir. Münaqişələrin isə ayrı-ayrı hissələrinin öyrənilməsi, onun həlli strategiyasının və metodunun müəyyənləşdirilməsində çətinliklər yarada bilər. Buna görə də dissertasiyada siyasi münaqişələrin kompleks tədqiqinə önəm verilmişdir.

Sosial münaqişələrin, onun xüsusi növü olan siyasi münaqişələrin öyrənilməsi Azərbaycanda da diqqətdən yayınmamışdır. Bu yöndə ilk cəhd keçən əsrin 90-cı illərindən nəzərə çarpır. Azərbaycanda siyasi münaqişələrə dair tədqiqat işlərinin çoxu Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinə həsr edilmişdir. Bu anlamda akademik R.Ə.Mehdiyevin, akademik T.Köçərlinin, Ə.Abdullayevin, İ.Əliyevin, N.Yaqublunun tədqiqatları diqqəti cəlb edir³.

Münaqişələr haqqında azsaylı araşdırmalar isə Y.Türkelin, H.Dayızadənin, Q.Əliyevin, Ü.Şəfinin, A.Mustafayevin, K.Əzimovun və R.Həsənovun kitab və məqalələrində öz əksini tapmışdır⁴.

Siyasi münaqişələr nəzəriyyəsi aspektində tədqiqat işləri də olduqca azdır. Bu baxımdan Elşad Mirbəşir oğlunun, M.Əfəndiyevin, Ə.Tağıyevin və M.Şükürovun, A.Mustafayevin kitab və monoqrafiyaları diqqəti cəlb edir⁵. Həmin elmi işlərdə siyasi münaqişələrin sosial münasibətlər sistemində yeri və vəziyyəti, strukturu, obyektı və subyektı, onların nizama salınması yolları öz əksini tapmamışdır.

³ Mehdiyev R. Azərbaycanlılara qarşı soyqırım gerçəklikləri / Bakı: Milli Məclisin nəşri, 2000, 204 s.; Köçərli İ. Qarabağ: yalan və həqiqət. Bakı: İrşad, 1998, 243 s.; Abdullayev Ə. Ermənistanın Azərbaycana qarşı təcavüzkarlıq siyasəti tarixindən. Bakı: Elm, 1995, 168 s.; Əliyev İ. Dağlıq Qarabağ: tarix, faktlar, hadisələr. Bakı: Elm, 1989, 33 s.; Yaqublu N. Xocalı qırğını. Bakı: Azərbaycan nəşriyyatı, 1992, 128 s.

⁴ Türkel Y. Вопросы разрешения Ногорно-Карабахского конфликта в новом миропорядке, //elmi toplu. 59-cu buraxılış (№ 4), Украина ЕА, Киев, 2012s. 657-663. Вопросы разрешения глобальных конфликтов в современный период, Türkel Y. Философский алманах. Современность: мир мнений. № 2, Алматы, 2012, с. 91-100. Dayızadə H. Müstəqilliyimiz və sosial münaqişələr // Elturan, 1994, № 1, s. 8-12.; Əliyev Q., Dayızadə H. Konfliktologiyaya giriş. Bakı:Təbib, 1998, 121 s.; Şəfi Ü. Konfliktologiya. Siyasi-sosial təhlil. Bakı: Adiloğlu, 2002, 182 s.

Mustafayev A. “Konfliktologiya” fənninin tədrisi metodikası. Bakı: Nafta-Press nəşriyyatı, 2001, 105 s.; Əzimov K.A, Həsənov R.M. Sosiologiya . Bakı: Adiloğlu, 2003, 380 s.

⁵ Mirbəşiroğlu E. Siyasi münaqişələr. Bakı: Elm, 2009, 524 s.; Mirbəşiroğlu E. Siyasi münaqişələrin həllində üçüncü tərəfin iştirakı./dis-nin avtoreferatı. Bakı: 2005, 22 s.; Əfəndiyev M. Siyasi elm. Bakı: Siyasət nəşriyyatı, 2010, 862 s.; Tağıyev Ə., Şükürov M. Etnopolitologiya. Bakı: Təknur, 2000, 185 s.; Mustafayev A. Fəlsəfədə ziddiyyətlər və münaqişələr problemi. Bakı: Nafta-Press, 2000, 57 s.

Ancaq etiraf etmək lazımdır, siyasi münaqişələrin tənzimlənməsi problemi Azərbaycanda geniş tədqiqat obyektinə çevrilməyib. Dissertasiya işində problemin nəzəri aspektdə tədqiqinə ilk cəhddir. O, sistemli, kompleks təhlilə əsaslanması ilə səciyyəlidir, siyasi elmin gələcək inkişafı üçün səmərəli zəmin ola bilər.

Tədqiqatın obyekti və predmeti. Tədqiqatın obyektini siyasi münaqişələr, onların tənzimlənməsi, həlli problemi, nizamlanmasını təmin edən fəaliyyət mexanizmi, strategiyası, texnologiyası, predmetini isə siyasi münaqişələrin məzmunu, münaqişələrin həllində istifadə olunan metodlar - münaqişəli tərəflərin, vasitəçilərin, xüsusilə, üçüncü tərəfin rolu, bu yöndə edilən siyasi tədbirlərin əhəmiyyəti və münaqişə tərəfləri arasında danışıqların prinsipləri təşkil edir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Tədqiqat işinin məqsədi siyasi münaqişələrin yaranma səbəblərini, tənzimlənmə mexanizmini, texnologiyasını müəyyənləşdirməkdən, siyasi münaqişələrin məzmununu, strukturu, sosial münasibətlər sistemində yeri və rolunu təhlil etməkdən, siyasi münaqişələrin inkişaf meyillərini üzə çıxarmaqdan ibarətdir.

Tədqiqat işində konkret olaraq qarşıya aşağıdakı vəzifələr qoyulub:

- Sosial münaqişə və siyasi münaqişə anlayışlarının etimologiyasını araşdırıb, onları müqayisəli təhlil etmək;
- Siyasi münaqişələr nəzəriyyəsinin mahiyyətini açıqlayıb ona konseptual yanaşmanın əhəmiyyətini əsaslandırmaq;
- Sosial münasibətlər sistemində siyasi münaqişələrin yeri və rolunu müəyyənləşdirmək;
- Siyasi münaqişələrin məzmunu, quruluşu və növlərini aydınlaşdırmaq;
- Siyasi münaqişələri şərtləndirən səbəb və amilləri üzə çıxarmaq;
- Siyasi münaqişələrin nizama salınmasında münaqişə tərəflərinin rolunu açıqlamaq;
- Münaqişələrin üçüncü tərəfin iştirakı ilə tənzimlənməsinə aydınlıq gətirmək;
- Siyasi münaqişələrin tənzimlənməsi strategiya və taktikasını aydınlaşdırmaq;
- Siyasi münaqişələrin həlli mexanizmini və texnologiyasını müəyyən etmək;
- Siyasi münaqişələrin dinamikası və başa çatması mərhələlərini araşdırmaq.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Tədqiqatın elmi yeniliyi problemin qoyuluşu ilə müəyyən olunur, sistemli yanaşma ilə kompleks şəkildə tədqiq edilir. Tədqiqat işinin gedişində əldə edilən digər elmi yeniliklərin konkret ifadəsini aşağıdakı kimi təqdim etmək mümkündür:

- Siyasi münaqişələr nəzəriyyəsinin başlıca anlayış və kateqoriyalar sisteminin müəyyənləşdirilməsi, siyasi qarşıdurmanın siyasi maraqlarla şərtləndiyini müəyyənləşdirən başlıca sosial amillərin təhlili;

- Siyasi münaqişələrin sosial münasibətlərin spesifik tipi kimi açıqlanması;

- Sosial münaqişələrin cəmiyyətin müxtəlif sferalarına sabitləşdirici təsir aspektlərinin müəyyənləşdirilməsi;

- Siyasi münaqişələrin tənzimlənməsində münaqişə tərəflərinin şəxsi, milli, ictimai məsuliyyətinin təhlil edilib ümumiləşdirilməsi;

- Münaqişələrin konsensusla nəticələnməsində üçüncü tərəfin obyektiv, düşünülmüş vasitəçiliyinin dəyərli sosial aspektlərinin təhlil edilməsi, siyasi münaqişələrin tənzimlənməsi və həllində düzgün strategiyaların müəyyənləşdirilməsi.

Tədqiqatın nəzəri-metodoloji əsasını sistemli yanaşma, metodu, struktur-funksional analiz, tarixi-müqayisəli analiz, ümumiləşdirmə metodu təşkil edir. Dissertasiyanın məqsəd və vəzifələrini yerinə yetirmək üçün istifadə edilən mənbələrə obyektivlik prinsipi əsasında yanaşılmışdır.

Dissertasiya yazılışında bir sıra beynəlxalq təşkilatların sənəd və materiallarından, xarici ölkələrin görkəmli alimlərinin apardığı tədqiqatlarından nəzəri-metodoloji əsas kimi istifadə olunmuşdur.

Tədqiqat işinin nəzəri və elmi-praktik əhəmiyyəti. Mövzunun araşdırılması müasir beynəlxalq münasibətlərin xarakterini, mahiyyətini dərk etməyə, əldə edilmiş nəticələrdən müvafiq dövlət qurumlarının, qeyri-hökumət təşkilatlarının praktik fəaliyyətində istifadə etməyə imkan yaradır.

Dissertasiya beynəlxalq münasibətlər və xarici siyasət problemlərinə dair elmi əsərlərin, dərs vəsaitlərinin yazılmasına, təhsil müəssisələrinin işinə yardımçı ola bilər.

Tədqiqat işinin aprobasiyası. Tədqiqat işi Bakı Dövlət Universitetinin “Politologiya və sosiologiya” kafedrasında yerinə yetirilmişdir. Dissertasiyanın məzmunu və əsas müddəaları müəllifin Azərbaycanda, eləcə də başqa ölkələrdə keçirilən elmi konfranslardakı çıxışlarında, çap olunmuş elmi məqalələrində əksini tapmışdır.

Tədqiqatın mənbəşünaslıq bazası. Mövzu öyrənilərkən Azərbaycan alimlərinin əsərlərindən, elmi məqalələrindən eləcə də Avropa, ABŞ, MDB

ölkələrinin alimlərinin əsərlərindən, elmi – nəzəri ideyalarından, beynəlxalq sənədlərdən, dövrü mətbuat və internet, elmi – praktik konfransların materiallarından müvafiq olaraq istifadə edilmişdir.

Dissertasiyada Azərbaycan Respublikasının milli dövlətçiliyinin qorunması, gücləndirilməsi, ərazi bütövlüyünün bərpası istiqamətində görülmüş işlərdən Ümummilli Lider Heydər Əliyevin, prezident İ.H.Əliyevin çıxışlarından yararlanılmışdır.

Tədqiqat işinin quruluşu. Dissertasiya işi giriş, üç fəsil, nəticə və istifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir.

İŞİN ƏSAS MƏZMUNU

Girişdə işin aktuallığı əsaslandırılır, onu şərtləndirən başlıca səbəblər, amillər nəzərə çatdırılıb, problemin işlənmə dərəcəsi öyrənilərək, tədqiqatın obyektı, predmeti, məqsədi, vəzifələri mənbəşünaslıq bazası, nəzəri-metodoloji əsası elmi yeniliyi, nəzəri, praktik əhəmiyyəti və aprobeasiyası göstərilir.

Dissertasiya işinin birinci fəslı «**Siyasi münasıqşələr sosial münasıbətler sistemində**» adlanır. Bu fəslın «**Siyasi münasıqşələr sosial münasıbətlərin xüsusi tipi kimi**» adlı birinci yarımfəsilində siyasi münasıqşələr sosial münasıbətlərin xüsusi tipi kimi təhlil olunur, onların sosial münasıbətlər kontekstində araşdırılmasını şərtləndirən amillərin qarşılıqlı əlaqəsi aydınlaşdırılır.

Sosial münasıbətlər cəmiyyətdə müxtəlif vəziyyətdə olan, iqtisadi, siyasi, mənəvi həyatda bərabər səviyyədə iştirak etməyən, həyat tərzinə, gəlir səviyyəsinə, mənbəyinə görə fərqlənən insan qrupları arasında münasıbətlərdir⁶. Sosial münasıbətlərin subyekti öz aralarında fəal, qarşılıqlı fəaliyyətdə olan müxtəlif insan birlikləridir. Sosial münasıbətlər sosial qrupların ictimai həyatda vəziyyəti və roluna görə bərabərlik və qeyri-bərabərlik münasıbətləridir.

Sosial münasıqşə də sosial bərabərsizliyin nəticəsi kimi ortaya çıxır. Sosial münasıqşələrin başlıca subyekti böyük sosial qruplardır. Onların tələbləri, mənafeleəri, məqsədləri hakimiyyətdən istifadə etmək yolu ilə reallaşdığına görə münasıqşələrdə dövlət təsisatları, partiyalar, parlament

⁶ Краткий словарь по социологии. М.: Политиздат, 1990, 479 с.

fraksiyaları, «təzyiq qrupları» və s. kimi təşkilatlar iştirak edir, böyük sosial qrupların iradəsini əks etdirirlər.

Siyasi münaqişələrin sosial münasibətlər sistemində şərhə siyasi münasibətlərin də mahiyyət və məzmununun açıqlanması zəruriliyini doğurur. Bu mənada yarımfəsildə həmçinin siyasi münasibətlər anlayışının başlıca komponentlərinin şərhinə diqqət yetirilir. Siyasi münasibətlər öncə dövlət hakimiyyəti ilə şərtlənmişdir. O, ictimai münasibətlərin tipini, əməkdaşlıq, qarşılıqlı fəaliyyət və siyasi birlik münasibətlərini səciyyələndirir. Siyasi münasibətlər dövlət, cəmiyyət, hakimiyyət, xalq, siniflər, qruplar arasındakı münasibətlərlə şərtlənir, eləcə də cəmiyyətin demokratikləşmə səviyyəsi, siyasi azadlıqlar, insanın maddi imkanları, cəmiyyətin siyasi hakimiyyətinin səviyyəsi və xarakterilə müəyyən edilir.

Siyasi münasibətlərin intensivliyi konkret siyasi durumdan asılı olaraq dəyişib arta bilər. Bu anlamda araşdırıcı A.V.Qluxovanın fikrincə, «Qeyri-məhdud hakimiyyət nə qədər adi, kobud qüvvə kimi çıxış edir, belə halda siyasətin və siyasi münasibətlərin hakimiyyət kateqoriyası vasitəsilə müəyyənləşdirilməsi xüsusi siyasi hadisələr çərçivəsində nəzərdən keçirilməlidir»⁷.

Birinci fəslin «**Siyasi münaqişələr: məzmunu, strukturu, növləri**» adlı ikinci yarımfəsildə siyasi münaqişələrin məzmunu, strukturu, növləri hər şeydən əvvəl siyasi dəyişikliklərin ən geniş yayılmış mənbəyi, forması kimi araşdırılır. Siyasi münaqişə siyasi subyektlərin qarşılıqlı fəaliyyətinin mümkün ola bilən variantlarındanır. Cəmiyyətdə insanların vəziyyətinin təminədiçi olmaması, onların baxışlarındakı uyğunsuzluq qarşıdurmaya gətirib çıxarır. Qrupların, fərdlərin davranışının, hakimiyyət quruluşunun transformasiyasının, siyasi proseslərin inkişafının əsasında hər şeydən qabaq münaqişə dayanır. Siyasi münaqişələrin tədqiqatçısı Q.İ.Kozıryev deyir: «Siyasi münaqişə siyasətin iki və daha çox subyektinin toqquşmasıdır (qarşıdurmasıdır), səbəbi isə siyasi (dövlət) hakimiyyətilə bilavasitə ya da dolayı yolla bağlı olan siyasi mənafehlərin, məqsədlərin, dəyərlərin bir araya sığmamasıdır. Siyasi münaqişənin başlıca obyektə hakimiyyət və hakimiyyət səlahiyyətləridir»⁸.

Siyasi münaqişənin strukturuna aşağıdakı elementlər daxildir: münaqişənin obyektə (predmeti); münaqişənin iki və daha artıq tərəfi (subyekt);

⁷ Mehdiyev R. Azərbaycanlılara qarşı soyqırım gerçəklikləri / Bakı: Milli Məclisin nəşri, 2000, 204 s.

⁸ Козырев Г.И. Политическая конфликтология. М.: Форум-Инфра-М., 2008, 432 с.

münaqişədə dolayısı ilə iştirak edənlər; üçüncü tərəf; ətraf sosial mühit. Siyasi münaqişənin strukturunun qeyd etdiyimiz hər bir elementi öz növbəsində onun mürəkkəb sistemini səciyyələndirir.

Siyasi xarakterli münaqişənin bölgüsündə onun normativ tənzimlənmə dərəcəsi, xarakteri, tərəflərin mübahisəsinin həllinə insanların cəlb olunması dərəcəsi nəzərə çarpır. Bundan başqa siyasi münaqişələr ümumi, lokal, qısa, uzunmüddətli, subyektiv, obyektiv, zorakı, dini, konstruktiv, destruktiv formalarda təzahür edir, mərkəz, region, ayrıca şəhər, rayon səviyyəsində baş verə bilər.

«Münaqişə beynəlxalq əməkdaşlıq sisteminin vacib elementidir»⁹.

Xarici siyasi münaqişələrin subyektı kimi dövlətlər (və ya dövlətlər birliyi) çıxış edir. Onlar arasındakı münasibətlər həmişə rəqəbətlə səciyyələnmiş, tez-tez qərəzli, ən kəskin formalar almışdır (hərbi münaqişələr səviyyəsində). Beynəlxalq münaqişələr dövlətlər arasında baş verən ziddiyyətlərin kəskinləşməsindən irəli gəlir. Dövlətlərin yaranmış «əlverişli şəraitdən» çıxış edərək, digər ölkələrə qəbul edilməsi mümkün olmayan tələbləri, təxribatçılıq, işğalçılıq mahiyyəti kəsb edən əsassız iddiaları beynəlxalq münaqişələrə səbəb olur.

Daxili Siyasi münaqişələrə xas olan ziddiyyətlər isə hakimiyyətin ayrı-ayrı subyektləri arasındakı qarşılıqlı fəaliyyəti göstərilir, siyasi proseslərin xarakterini ifadə edir. Hakim elita ilə müxalifət elitası, mərkəzi hakimiyyətlər yerli hakimiyyət arasında qarşılıqlı fəaliyyət, qruplar, fərdlər arasındakı mübahisələr daxili siyasi münaqişələr vasitəsilə təzahür edir.

Totalitar və avtoritar sistemlərdən fərqli olaraq demokratik siyasi sistemdə horizontal siyasi münaqişələr əsasən təsisatlaşdırılıb müəyyən dərəcədə proqramlaşdırılır. Belə münaqişələrin çoxu açıq xarakter daşıyır. Parlamentdəki çəkişmələr, parlamentin buraxılması, növbədən kənar seçkilərin təyin olunması, hökumətə etimadsızlıq, səsvermə yolu ilə ifadə edilən qərar və s.

Siyasi rejimlə bağlı olan siyasi münaqişələrin məqsədi isə mövcud siyasi quruluşu devirməkdən, ya da siyasi kursun köklü surətdə dəyişdirilməsindən ibarətdir.

Birinci fəslin üçüncü yarımfəsildə «**Siyasi münaqişələrin yaranma səbəbləri**» adlanır. Bu yarımfəsildə belə bir cəhət ölçü hesab olunur: münaqişələrin səbəbləri onların yaranmasının mənbəyini açıqlayır, nüfuz etmə xarakterini, tənzimlənməsi metodlarını müəyyənləşdirir. Münaqişənin

⁹ Здравомыслов А.Г. Потребности, интересы, ценности. М.: Политиздат, 1986, 223 с.

səbəbləri münaqişədən əvvəl müəyyən situasiyada təzahür edən problemlər, hadisələr, hallardır.

Bütün münaqişələrin əsasını insanlar arasında, ya da şəxsiyyətin daxilində yaranan ziddiyyətlər təşkil edir. Münaqişə tərəfləri arasında qarşılıqlı ziddiyyətlər şərtləndirir. Buna görə də obyektiv, insanların şüurundan asılı olmayan ziddiyyətlər cəmiyyətdə münaqişələrin yaranmasında başlıca rol oynayır. Bu ziddiyyətlər cəmiyyət üzvlərinin həyat şəraitindəki sosial-iqtisadi fərqlərlə bağlıdır. Lakin münaqişəyə səbəb olan ziddiyyətin obyektivlik kəsb etməsi mütləq xarakter daşımır. O, şəxsi amillərlə şərtlənən subyektiv xarakterli də ola bilər.

Digər münaqişə növləri kimi siyasi münaqişə də obyektiv, subyektiv, maddi, ideal, xarici, daxili, təkcə, ümumi, və başqa səbəblərdən törəyir. L.N.Timofeyevanın fikrincə, münaqişə siyasi hakimiyyətin öz təbiətində gizlədir, insanların müxtəlif mənafeələrini uyğunlaşdırmaq, əlaqələndirmək qabiliyyətinə malikdir¹⁰. E.M.Babosov isə siyasi münaqişələrin səbəblərini bu cür fərqləndirir: hökmranlıq və tabelik münasibətləri; fərdlərin, sosial qrupların, birliklərin siyasi ideallarında, sərvət yönümlərində köklü fikir ayrılığı; vətəndaşların identifikasiyası prosesi ilə bağlı olan səbəblərin məcmusu, onların siyasi, sosial, milli, dini mənsəbiyyətini dərk etmələri; siyasi sistemin özünün münaqişəliliyi¹¹.

İnsanın əsas tələbatlarının hansı səbəblərlə məhdudlaşdırılmasından asılı olmayaraq, ölkə əhalisinin çoxu cəmiyyətin mövcud sosial-siyasi quruluşunda öz yerini tapmırsa, mövcud sosial-siyasi təsisatlar çərçivəsində əsas tələbatlarını təmin etməyə qadir deyildirsə, o, bu təsisatları dağıtmağa, köklü dəyişməyə cəhd edəcəkdir. Rejim xarakterli belə siyasi münaqişə idarə edən elita ilə cəmiyyət arasındakı kəskin qarşılıqlı şərtləndirir.

Siyasi qarşılıqlı əsasını hər şeydən öncə üç başlıca səbəb təşkil edir: Siyasətin subyektlərinin statusunun uyğunlaşmamasını müəyyən edən ictimai münasibətlərin müxtəlif forma və aspektləri; subyektlərin rollarının əhəmiyyəti və funksiyaları; hakimiyyətin mənafeyi və tələbatı. Həmin şərti obyektiv ziddiyyət mənbələri siyasi münaqişələrə yüksək imkanlar yaradır. Onlar elita və kontrelita (elitaya zidd qüvvələr), müxtəlif mənafe qrupları, bu və ya digər dövlətlər, regionlar və s. arasında status ayrılığını ifadə edirlər.

¹⁰ Тимофеева Л.Н. Политическая конфликтология. М.: Прогресс, 1996, 347 с.

¹¹ Бабосов Е.М. Основы конфликтологии. Минск: 1997, 341 с.

Dissertasiyanın «**Siyasi münaqişələrin nizamlanmasını təmin edən əsas amillər**» adlanan ikinci fəslə siyasi münaqişələrin nizamlanması probleminə həsr edilmişdir. Bu fəslin ilk yarım fəsilində «**Siyasi münaqişələrin nizamlanmasında münaqişə tərəflərinin rolu**» adlanır. Bununla əlaqədar siyasi münaqişələrin tənzimlənməsində əhəmiyyətli rol oynayan müxtəlif üsul və vasitələrin mahiyyəti, onların həllini təmin edən səmərəli təsiretmə mexanizmi və belə təsirin qanəedici nəticələri araşdırılır. Bununla əlaqədar olaraq münaqişə tərəfləri arasında aparılan danışıqlara, xüsusi diqqət yetirilir siyasi danışıqların təsnifatına, funksiyalarının səciyyələndirilməsinə cəhd edilir.

Bu yarım fəsilə ilk növbədə “subyekt”, “iştirakçı”, “münaqişə tərəfi”, “münaqişənin üçüncü tərəfi” kimi anlayışların müəyyənləşdirilməsinə diqqət yönəldilir. Bu anlayışlar heç də həmişə bir-birinin sinonimi deyildir. Məsələn, “subyekt” öz təbiəti etibarilə və məqsədlərə nail olmaq baxımından “iştirakçıdan” fəaldır. O, münaqişənin fəal tərəfini təşkil edir, münaqişə situasiyası yaratmağa, olaraq münaqişənin dinamikasına öz mənafeyinə uyğun təsir etməyə qadirdir.

Münaqişənin iştirakçıları isə müəyyən subyektdən tərəfində iştirak edən fərdlər, qruplar, təşkilatlar, təsisatlar və s.-dir. İştirakçı qarşıdurmanın məqsəd və vəzifələrini şüurlu, ya tam dərk etmədən münaqişədə iştirak edə bilər, öz iradəsindən asılı olmayaraq münaqişəyə cəlb edilə bilər. Münaqişənin gedişində “iştirakçı” və “subyektdən” statusu yerlərini dəyişə bilər. Məsələn, subyekt öz məqsədinə çatdıqdan sonra, mübarizəni davam etdirmək üçün artıq hər hansı əsasla malik deyildir, iştirakçısının isə münaqişədə “digər” mənafeyi ortaya çıxır.

Siyasi münaqişə siyasi fəaliyyətin xüsusi forması olmaqla, tərəflərdən birinin hərəkətinin digərinin hərəkətindən asılılığını ifadə edir. Tərəflərin münaqişədə qarşılıqlı asılılığı onları qismən üst-üstə düşən mənafeyi axtarır müəyyənləşdirməyə məcbur edir. Siyasi münaqişələrin nizamlanmasına effektiv təsir göstərən səbəb və amillər çoxcəhətlidir. Bu prosesdə münaqişəli tərəflər arasında danışıqlar xüsusi rol oynayır. Tədqiqatçıların çoxu “danışıqlar” anlayışını münaqişənin dinc yolla həlli kimi müəyyənləşdirir (A.V.Dimitriyev, E.M.Babosov), bəzi müəlliflər (A.Y.Antsupov, A.İ.Şipilov) isə onu “münaqişənin başa çatdırılması vasitəsi” kimi qiymətləndirirlər, digərləri danışıqları “fikir ayrılıqlarının dinc üsulla həllini, münaqişələrin tənzimlənməsini təmin edən” anlayış mənasında səciyyələndirirlər (M.M.Lebedeva). Danışıqların başlıca fərqləndirici xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, onun iştirakçıları qarşılıqlı asılılıq zəminində bir-biri ilə

bilavasitə qarşılıqlı fəaliyyətdə olurlar. Danışqlar prosesində tərəflərin birbaşa qarşılıqlı fəaliyyəti baş verir; münaqişə iştirakçıları öz qarşılıqlı fəaliyyətinin müxtəlif aspektlərinə maksimal nəzarət etmək imkanı əldə edir, eləcə də müzakirənin müvəqqəti çərçivəsini müstəqil müəyyənləşdirmək, danışqlar prosesinə və onların nəticələrinə təsir göstərmək, razılaşma həddlərini müəyyənləşdirmək imkanına yiyələnirlər. Danışqlar münaqişə iştirakçılarına elə razılaşma imkanı yaradır ki, bu, tərəflərdən hər birini təmin edir və onların uzun məhkəmə araşdırmalarından uzaqlaşmasına imkan yaradır; razılığın əldə olunması zamanı qəbul edilən qərar çox vaxt qeyri-rəsmi xarakter daşıyır; münaqişə iştirakçılarından danışqlarda qarşılıqlı fəaliyyətinin spesifikliyi danışqları gizli saxlamağa imkan yaradır. Danışqlar o halda səmərəli sayıla bilər ki, münaqişə tərəflərindən heç biri üstünlük əldə etmir, danışq iştirakçıları əldə olunmuş razılığı ədalətli, daha məqbul hesab edirlər.

Siyasi təcrübə göstərir ki, münaqişədə iştirak edən və ona cəlb olunan müxtəlif subyektlər hər şeydən əvvəl, münaqişənin tənzimlənməsinə və ya ona nəzarət etməyə (bu və ya digər formada) çalışırlar. Tənzimləmə tərəflərin qarşıdurmasının kəskinliyinin aradan qaldırılmasını nəzərdə tutur, subyektin münaqişənin daha neqativ nəticələrindən uzaqlaşmasını ifadə edir. Siyasi münaqişə zamanı zorakı metodlardan istifadənin müxtəlif variantlarına nümunələr olsa da, əsasən, münaqişədə istənilən tərəf ona nəzarətin şüurlu təsir formasına üstünlük verir. Bu zaman münaqişənin idarə olunması subyektini kimi tərəflərdən biri və ya onun iştirakçısı olmayan, lakin tənzimlənməsində marağı olan üçüncü tərəf çıxış edir. Məsələn, beynəlxalq münaqişələrin həllində BMT üçüncü tərəf kimi fəaliyyət göstərir.

İkinci fəslin ikinci yarımfəsilə **«Münaqişələrin üçüncü tərəfin iştirakı ilə tənzimlənməsi»** adlanır. Burada öncə, siyasi münaqişənin tənzimlənməsində üçüncü tərəfin iştirakının ümumi xarakteristikası açıqlanır, onun vasitəçiliklə nizama salınmasının zəmini izah olunur, siyasi münaqişənin həllində üçüncü tərəfin iştirak formaları, bu iştirakın effektivliyi şəraitini təmin edən başlıca amillər təhlil edilir.

Münaqişələrin üçüncü tərəfin iştirakı ilə tənzimlənməsi toqquşmanın konstruktiv nizama salınmasının daha köhnə üsullarından biridir. Münaqişənin tənzimlənməsi və həllində üçüncü tərəfin iştirakının üç başlıca forması fərqləndirilir. Birinci forma məhkəmə hesab olunur. Onu fərqləndirən cəhət bundan ibarətdir ki, bir qayda olaraq qanunvericiliklə möhkəmləndirilən dəqiq prosedurun araşdırılması, üçüncü tərəfin qəbul etdiyi qərar-

lardan münaqişə tərəflərinin istifadə etməsi məcburidir. İkinci forma münsiflik (arbitraj) sayılır. Münsifliyi səciyyələndirən xüsusiyyət aşağıdakıdır: problemin müzakirəsini tənzimləyən ciddi normaların mövcud olması, üçüncü tərəfi münaqişə iştirakçılarının özlərinin seçmək hüququ, üçüncü tərəfin müəyyənləşdirdiyi qərarın məcburiliyi, əlbəttə, bununla bağlı yüksək orqanlara şikayət də oluna bilər. İdarəetmə münasibətləri sferasında rəhbər tabeliyində olanlar arasındakı münaqişə ilə əlaqədar münsiflik rolu oynamaq təşəbbüsünü öz üzərinə götürə bilər. Düzdür, əgər onun qərarı tərəflərdən birini təmin etməsə, belə halda neqativ reaksiya məhz rəhbərə istiqamətlənir.

Münaqişənin tənzimlənməsi və həllində üçüncü tərəfin iştirakının üçüncü forması vasitəçilikdir. Ancaq prosesin konstruktiv müzakirəsi və həlli axtarışında vasitəçi son qərarın seçilməsini müəyyənləşdirə bilməz. Buna görə, vasitəçi dərhal belə bir fikir qeyd etməlidir ki, danışıqların uğurlu nəticələnməsi və münaqişənin gələcəkdə genişlənməsinə görə məsuliyyəti üçüncü tərəf deyil, məhz münaqişə iştirakçıları daşıyır¹².

Münaqişənin tənzimlənməsində üçüncü tərəfin fəaliyyətinin effektiv olmasına bir sıra amillər təsir göstərir, tərəflərin vasitəçilərə tələbləri də bu qəbildəndir. Tərəflərin münaqişəyə vasitəçinin müdaxiləsinə razılığının mühüm şərti ilk növbədə onun bacarığı səriştəsidir, başqa sözlə, vasitəçinin münaqişənin təbiətini başa düşməsi, münaqişə situasiyasını təfərrüatına qədər təhlil etmək bacarığı, vasitəçilik fəaliyyəti vərdislərinə yiyələnməsidir. Bu tələb üçüncü tərəfin münaqişəni effektiv həll etmək səylərini xeyli dərəcədə şərtləndirir. Üçüncü tərəfin bacarıqsızlığı əksinə, danışıqların kəsilməsinə, tərəflərin qarşıdurmasının güclənməsinə gətirib çıxara bilər. Vasitəçiyə olan digər mühüm tələb onun qərəzli olmaması, münaqişənin tənzimlənməsi və həllinə vicdanlı, ədalətli münasibətidir. O, bitərəf mövqedən çıxış etməli, münaqişə tərəflərindən heç birini müdafiə etməməlidir. Digər mühüm şərt vasitəçinin nüfuza malik olmasıdır. İctimai təşkilatların və ya xüsusi şəxslərin vasitəçiliyə cəlb olunması əsasən bununla bağlıdır. Başqa, ən əsas məqam isə odur ki, vasitəçi tərəflərdən hər hansı birinin təsiri altına düşməməli, bununla da öz nüfuzunu şübhə altında qoymamalıdır. Məlumdur ki, münaqişə iştirakçılarının münasibətləri düşmənçiliklə, inamsızlıqla, şübhə ilə səciyyələnir. Buna görə üçüncü tərəfin danışıqlar prosesinə əsil töhfəsi ondan ibarətdir ki, danışıqlarda iş

¹² Кибанов А.Я. Ворожейкин И.Е., Захаров Д.К., Коновалова В.Г. Конфликтология. М.: Инфра-М, 2008, 302 с.

mühiti formalaşdırın və münaqişə tərəfləri bir-birinə münasibətdə neqativ streotiplərdən əl çəksinlər. Vasitəçinin qeyd olunan tələblərə nə dərəcədə uyğun gəlməsi onun danışıqlar prosesinə birbaşa təsir imkanlarını şərtləndirir və onun vasitəçilik fəaliyyətinin nəticələrini müəyyənləşdirir.

Deməli, üçüncü tərəf münaqişənin tipologiyasını, dinamikasını nəzərə alaraq opponentlərin qarşılıqlı fəaliyyətini əlaqələndirən halqa kimi çıxış edir. O, danışıqlardakı əlaqələrin məqsədinin formalaşmasına kömək edir, tərəflərin dözümsüzlüyünü aradan qaldırmaq məqsədilə məsləhətlər verir, çıxılmaz situasiya haqqında xəbərdarlıq edir, alternativ təkliflərin nəzərdən keçirilməsi və kompromiss qərarların qəbul olunması məqsədilə məsləhətlər verir.

Bu fəslin 3-cü yarım fəslə «**Siyasi münaqişələrin həlli strategiyası və tənzimlənməsi texnologiyası**» adlanır. Burada münaqişənin həlli strategiyası və taktikası anlayışları açıqlanır, münaqişə situasiyasının mahiyyətindən çıxış edərək, onun dinamikası, davranış qaydaları, münaqişənin tənzimlənməsinin texnologiyası, metodları və metodikasından bəhs olunur.

Siyasi münaqişənin gedişinə şüurlu təsirə istiqamətlənən müxtəlif idarəetmə modelləri bir sıra strategiyaları nəzərdə tutur. Münaqişəli davranışın məqsədlərini səciyyələndirən daha çox aşağıdakı strategiyalar fərqləndirilir:

1. Münaqişə təşəbbüsü – cəmiyyətdə mövcud olan ziddiyyətlərin permanent (fəsiləsiz) kəskinləşməsi, münaqişənin güclənməsi və effektiv istifadə oluna bilən situasiyanı doğurmaq məqsədilə kəskin rəqabətli münasibətlərin qorunub saxlanması;

2. Münaqişənin geriçiliyi – öz məqsədləri üçün yaradılmış gərginliyi şüurlu müdafiə etməyi ifadə edir;

3. Münaqişənin xəbərdarlığı – ziddiyyətlərin qarşিদurmanın açıq mərhələsinə keçməsinə, siyasi gərginliyin artmasına yol verməmək;

4. Münaqişənin tənzimlənməsi – tərəflərin qarşিদurmasının kəskinliyinin aradan qaldırılmasına, onun daha neqativ nəticələrindən uzaqlaşmağa çalışmaq;

5. Münaqişənin həlli – ya münaqişənin səbəbinin aradan qaldırılması mübahisə predmetinin özünə son qoyulması, tərəflərin münaqişəsiz münasibətlərini doğuran situasiya və şəraitin dəyişməsinə nəzərdə tutur, fikir ayrılığının təkrar baş verməsi təhlükəsinin aradan qaldırılmasını, artıq nizama salınmış münaqişənin yenidən kəskinləşməsi ehtimalını heçə endirməyi ifadə edir;

6. Rəqabət – öz üstünlüyünü təmin etmək məqsədilə digər tərəfə təsir göstərmək;

7. Problem xarakterli – həlledici (kooperativ) hər iki tərəfi təmin edən qərarın axtarışı¹³.

Strategiyalar müxtəlif taktikalar vasitəsilə reallaşır. Strategiya və taktika öz aralarında ümumiləşmə dərəcəsinə görə fərqlənilirlər. Birinci nə etməli, ikinci isə necə etməli sualına cavab verir.

Konfliktologiyada əsas məsələlərdən biri strategiyanın effektiv olması məsələsidir. İlk baxışda elə görünür ki, problem xarakterli – həlledici strategiya daha effektivdir, lakin əslində durum mürəkkəb ola bilər, ona görə ki, hər hansı strategiyanın tətbiqinin uğuru çoxlu amillərdən asılıdır və bunların hamısı heç də kooperativ davranışa şərait yaratmır. Cəhət ondan ibarətdir ki, opponent hansı strategiyadan istifadə edir. Əgər hər iki tərəf rəqabət strategiyası tətbiq edirsə, belə halda danışıqlar çıxılmazla düşür. Tərəflərdən biri rəqabət, digəri isə kooperativ strategiyalardan istifadə edirsə, bu çox vaxt qarşılıqlı qəbul edilən razılışmaya gətirib çıxarır.

Münaqişənin tənzimlənməsi onun böyüməsinə yol verməməkdən, neqativ nəticələrini azaltmaqdan ibarətdir. Münaqişənin tənzimlənməsi subyekti kimi tərəflərdən biri, eləcə də münaqişədə iştirak etməyən, lakin onun nizama salınmasında maraqlı olan üçüncü qüvvə də çıxış edə bilər.

Münaqişəni doğuran problemin müəyyənləşdirilməsi onun uğurla tənzimlənməsi və həlli üçün çox mühüm zəmindir. Tərəflərdən biri münaqişəni qaydaya salmaq üçün ya üçüncü tərəfə yanlış məlumat verir ya da yaxud qarşı tərəfi gücdən salmaqla, münaqişəni özü üçün sərfəli olan vəziyyətə çevirir. Lakin belə “qələbə” illüziyalı xarakter kəsb edir. İkinci tərəf isə fikrini gizli saxlayaraq elə məqam gözləyir ki, münaqişə yenidən başlasın və onun üçün əlverişli olan ortam yaratsın. Bunu münaqişəni tənzimlənməmiş hesab etmək olmaz. Münaqişənin tənzimlənməsində üç tərəf (iki münaqişə tərəfi və vasitəçi) özünü kənar müşahidəçi kimi deyil, fəal, yaradıcı səviyyədə aparsa, onun birdəfəlik tənzimlənmə, hətta həlli ola bilər.

Dissertasiyanın “Nəticə” hissəsində alınan elmi nəticələr ümumiləşdirilmiş və ayrıca bəndlərlə verilmişdir.

Dissertasiyanın əsas məzmunu müəllifin Azərbaycanda və xaricdə çap etdirdiyi aşağıdakı elmi işlərində öz əksini tapmışdır:

1. Ölkədaxili siyasi münaqişələrin həllində vətəndaşların minimal hüquqlarının rolu haqqında.//Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi.

¹³ Егидес А. Лабиринты общения. М.: Филин, 1999, 421 с.

Aspirantların və Gənc Tədqiqatçıların XII Respublika elmi konfransının materialları. Bakı – 2008, S.221-222

2. Münaqişələrin inkişaf dinamikası və fazaları// Bakı Avrasiya Universiteti «Dünyaya Baxış» (Elmi, nəzəri, praktik jurnal). № 4, 2008, S. 63-67

3. Beynəlxalq münaqişələrin həllində qeyri elmi vasitələr// Bakı Avrasiya Universiteti «Dünyaya Baxış» (Elmi, nəzəri, praktik jurnal). № 1, 200,9 S. 95-99

4. Beynəlxalq münaqişələrin həlli – dövlətlərarası əməkdaşlığın zəruri şərtidir.// Azərbaycan Dövlət Quruculuğu və Beynəlxalq münasibətlər institutu “Dirçəliş XXI əsr” № 158-159, Bakı-2011, S. 147-161

5. Beynəlxalq siyasi münaqişələrin funksiyaları haqqında.// Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Fəlsəfə, Sosiologiya və Hüquq İnstitutu “Elmi əsərlər” Beynəlxalq elmi-nəzəri jurnal № 1 (16) Bakı-2011, S. 283-286

6. Dövlətlərarası münaqişələri yaradan faktorlar// Bakı Universitetinin Xəbələri, sosial-siyasi elmlər seryası № 2, 2011, S. 140-145

7. Siyasi münaqişələr sosial münasibətlərin tipi kimi// Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi. Aspirantların və Gənc Tədqiqatçıların XVI Respublika elmi konfransının materialları. Bakı – 2012, S. 452-455

8. Роль третьей стороны в урегулировании политических конфликтов// Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова Українська Академія Наук Гілея науковий вісник Збірник наукових праць Випуск 56 (№ 1) Київ – 2012, S. 587-590

Раджабли Дашгын Аллахверди оглы

Проблема урегулирования политических конфликтов

РЕЗЮМЕ

Диссертация состоит из введения, двух глав, шести параграфов, Заключения и Списка использованной литературы. Во Введении диссертации автор обосновал актуальность темы, степень ее разработки, объект и предмет проблемы, цели и задачи исследования, его научную новизну, теоретико-методологические основы, а также научную и практическую значимость работы.

В первой главе диссертации под названием «Политические конфликты в системе социальных отношений» автор рассматривает политические конфликты как социальные отношения особого типа. В этой главе проанализированы сущность политических отношений, содержание политических конфликтов в политической сфере, их структура и виды, причина их возникновения, а также механизм объективных факторов, влияющих на возникновение политических конфликтов.

Во второй главе под названием «Основные факторы, обеспечивающие урегулирование политических конфликтов» в основном исследована роль конфликтных сторон в урегулировании политических конфликтов. В связи с этим исследованы сущность разных средств и механизмов, играющих важную роль в урегулировании политических конфликтов, механизм эффективного влияния, обеспечивающий их разрешение, сущность переговорного метода, квалификации и функций конфликтов, а также проблема урегулирования политических конфликтов с участием третьей стороны, стратегия их разрешения и технологий их урегулирования.

В Заключении диссертации автор подытоживает основные научно-теоретические итоги исследования.

Problem of resolution of the political conflicts

SUMMARY

The dissertation consists of introduction, six chapters in two parts, conclusion and list of literature. The introduction custifies the relevance, obcect and subcect of the topic, goals and obcective, scientific originality, theoretical and methodological basis, as well as scientific and practical importance of the research and gives literature review.

First part of the dissertation is titled “Political conflict in the system of social relations”. In this part the author investigates political conflicts as a special type of social relations. The author analyzes the essence of political relations, content, structure, types, causes and obcective factors of emergence of the political conflicts.

Second part of the dissertation is called “Main factors of the providing with the resolution of political conflicts”. In this part the role of conflict parties in the resolution of political conflict is investigated. The author provides with thorough analysis of the essences of tools and methods of resolution of political conflicts, effective influencing mechanisms, the essence, classification and functions of negotiation method, as well as third party conflict resolution, strategies and resolution technologies.

The author generalizes the results of the research in conclusion.

Çapa imzalanıb: 15.12.2015.
Format: 60x84 1/16. Tirac: 100.

«Mütərcim» Nəşriyyat-Poliqrafiya Mərkəzi
Bakı, Rəsul Rza küç., 125
tel./faks 596 21 44
e-mail: mutarcim@mail.ru

НАЦИОНАЛЬНАЯ АКАДЕМИЯ НАУК АЗЕРБАЙДЖАНА
ИНСТИТУТ ФИЛОСОФИИ И ПРАВА

На правах рукописи

ДАШГЫН АЛЛАХВЕРДИ оглы РАДЖАБЛИ

**ПРОБЛЕМА УРЕГУЛИРОВАНИЯ ПОЛИТИЧЕСКИХ
КОНФЛИКТОВ**

Специальность 59.08.01 – Политическая теория

АВТОРЕФЕРАТ

**диссертации на соискание ученой
степени доктора философии по политическим наукам**

БАКУ - 2015